

HÂŞİMÎ KİTAPLIĞINDA TÜRKÇE BİR CÖNK

Yrd. Doç.Dr. Bilal KEMİKLİ*

Kültür tarihimizin önemli kaynaklarından biri olan cönkler üzerinde çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır.¹ Bu çalışmalarda ele alındığı şekliyle cönk kelimesinin menşe'i hususunda iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, kelimenin aslının Türkçe olduğu, Türklerden Çinlilere, onlardan Japonlara ve onlardan da Hindliler ve Avrupalılara geçtiği şeklindedir.² İkinci görüşe göre ise, kelimenin aslı Cava ve Malaya dillerinden gelmektedir.³ Her iki görüş de kelimenin anlamını, "gemi", "Çin yelkenli gemisi" ve "büyük kalyon gemi" şeklinde tesbit etmektedirler.

Kelimenin terim manası, bu konuda bilinen ilk çalışmayı yapan Mahmud Mes'ud'a göre şu şekildedir: "Cönk, türkü, mani, destan, koşma, şiir, bozlak, hikâye, atalar sözü, darb-ı mesel, ferman, buyrultu, duâ, hutbe, nefes, mersiye gibi millî, dinî, tasavvufî, felsefî, aşkî, manzûm ve gayr-i manzûm eserlerin eski zamanlarda toplanıp yazılmış olduğu mecmu'alara denir ki tulânî açılır defter şeklindedir. Bu tarifte cönklerin iki önemli özelliğine işaret edilmektedir. İlkin cönklerin içeriğinin "felsefî, aşkî, manzûm ve gayr-ı manzûm" metinlerden oluştuğuna işaret edilmektedir. Bir cönk içerisinde, halk ve divan şiirinin dışında, masal, efsane, hikâye ve halk hekimliği-

ne ait husuları görmek de mümkündür. Cöng'ün muhtevası, cöngü yazan kişi veya kişilerin zevkine ve ilgisine göre değişebilir.⁵ Bununla birlikte cönklerde daha çok halk şiirine yer verilmektedir.

Cönkün, tanımla ortaya çıkan ikinci özelliği ise, "tulânî açılır bir defter" olmasıdır. Tulânî açılır defter, uzunlamasına dikilerek ciltlenen yapraklardan oluşan ve aşağıdan yukarıya açılan bir defterdir. Adeta sığır dilini andıran bu şekilsel özellik dolayısıyla, halk arasında, cönk yerine "sığır dili" ve "dana dili" tabirleri de kullanılmıştır. Bununla birlikte sağdan sola ve soldan sağa açılan cönklerin olduğu da ileri sürülmektedir.⁶ Konuyla ilgili en geniş araştırmayı ortaya koyan O. Şaik Gökyay, cönk, mecmu'a ve sefine tabirlerinin, hiçbir ayırım olmaksızın yan yana kullanıldıklarını tanımlarıyla ortaya koymaktadır. Türkü, mani, nefes, halk hikayeleri ve atasözleri gibi kültürel değeri önemli olan malzemeyi içeriyor olmak bakımından cönkler, Türk kültürünün tapusu olarak görülmüştür.⁷ Cönkler, edebiyat ve halkiyat araştırmalarında bir şiirin kime ait olduğu ve eksik bir şiir veya halk hikayesinin tamamlanması gibi hususlarda önemli bir kaynaktır.

Burada muhtevâ ve şekil özelliklerine kısaca işaret edilen cönklerin iki

özelliğinden daha bahsetmek gerekir. Bu özelliklerden ilki kayıtlarla, ikincisi de şiirlerin isimlendirilmesiyle alakalıdır. Pek çok cönk örneğinde, cöngü yazan / tutan kişi veya kişiler ile yazılış tarihine ilişkin bilgiler bulunmakla birlikte, bir kısım cönklerde bu anlamda bir kayda rastlanmamaktadır. Bazı cönklerde ise, cönkün kime ait olduğuna ilişkin temellük kaydı verilmiştir. Kimi cönklerde ise, bu kayıt yerine cöngün herhangi bir köşesine kaydedilmiş bir isme rastlanmaktadır. Bu ismin sahib-i cönk olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan cönklerde yer alan şiirlerin isimlendirilmesi de farklı biçimlerde yapılmaktadır. Bu meyanda, her hangi bir cönkde şiirin türü ve şairinin (Gazel-i Vâsıf gibi) ismi birlikte zikredilebildiği gibi, bazen sadece şairinin ismi belirtilmekle yetinilmiş, kimi zaman da şiirin konusu (Na"t-ı Resûl gibi) belirtilerek bir isimlendirilmeye gidilmiştir. Keza kimi zaman şarkı olarak nitelendirilen bir şiir müseddes ya da koşma formunda, semai olarak verilen bir şiir de ilâhî olabilir. Bu nedenle cönklerde verilen şiir isimlerinin hangi gerekçelerle verildiğine dikkat edilmelidir.

Kısaca tanıtımı yapılan kültür tarihimizin bu önemli kaynaklarına yurtiçi ve yurtdışında bulunan kütüphanelerin yazma koleksiyonlarında sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle uzunca bir dönem Türk kültürü ile yakın ilişki içerisinde olan Ortadoğu ve Balkan ülkelerinin kütüphanelerinde önemli oranda cönk, mecmu'a ve divânın bulunması ihtimal dahilindedir. Buralarda yapılacak çalışmalar kültürümüzün yayıldığı coğrafyanın tesbiti bakımından önemlidir. Bu düşünceden hareketle, daha önce

araştırmacı olarak bulunduğumuz Ürdün Üniversitesi'nin kütüphanesinde inceleme ve araştırmalar yapmış, özellikle Hâşimî ailesinden intikal eden kitaplarından oluşan Hâşimî Kitaplığı'nda bulunan yazmalar arasında, Türkçe şiir mecmu'aları ve cönkler tesbit etmiştik. Bu çalışma, sözkonusu inceleme ve araştırmaların yeniden değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi Hâşimîler, X. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk çegreğine kadar Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran emîrlerle I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir müddet Hicaz, Suriye, Irak ve halen Ürdün'de hüküm süren kralların mensub olduğu ailenin adıdır. Hz. Hasan'ın soyundan gelen bu aile, Mekke emirleri olarak tanınmıştır. Emirlik, nakübül-eshâfîlik gibi, yönetimle ilgili bir müessesedir. Hicaz bölgesinin, emir ailesinin İngilizlerle işbirliği neticesinde Osmanlı hâkimiyetinden çıkması üzerine emirlik müessesesi Mayıs 1919'da Meclis-i Vükelâ kararıyla kaldırıldı.⁸ Hâşimî Kitaplığı, en son Mekke emiri olan Hüseyin b. Ali ve çocuklarından intikal eden kitaplarla tesis edilmiştir. Bu aileden Şerif Hüseyin b. Ali Şurâ-yı Devlet âzası ve Ürdün krallığının kurucusu olan oğlu Abdullah b. Hüseyin de Meclis-i Meb'ûsân'da Hicaz temsilcisi olarak uzunca bir dönem İstanbul'da kalmışlardır. Dolayısıyla ailenin Türk kültür ve edebiyatına ilgi duymuş olması kuvvetle muhtemeldir. Kitaplarda bulunan Türkçe şiir mecmu'ası ve cönkler de bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Burada tesbit ettiğimiz Türkçe şiir mecmu'ası ve cönkler şunlardır:

1. Şiir Mecmu'ası: Hâşimî Kitaplığı'nda 24 numara ile kayıtlı olan bu mecmu'

mu'anın / cönkün yazarına ve sahibine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak baştarafında mecmu'anın medhi sadedinde şu beyitler yazılmıştır:

Bahr-i irfânda şu mecmu'ayı
Oldı tâlibde sefine misâl

Kıymet olur mol sefineye kim
Ola dürr ü gevheri mâl-â-mâl⁹

Bahr-i nazmiyle bu mecmu'a
Ma'rifet bahrin sefinesidir

Her sahîfe ma'rifetle dolu
Güyâ ehl-i "âşk sefinesidir

Cönkü yazana ait olduğu kuvvetle muhtemel olan bu beyitler, seçilen şiirlerin her bir mısra'ının "dürr-i gevher" olduğunu beyan etmenin yanında, bütünüyle mecmu'anın "ma'rifet bahrinin sefinesi" ve "âşk ehlinin definesi" olduğuna da işaret eder. Mecmu'anın sıfatı olarak kullanılan "ma'rifet bahrinin sefinesi" (marifet denizinin gemisi) tabiri, cönkün "sefine" olarak ta tanınmasına tanıklık eder. İçi inci ve elmas gibi paha biçilmez zinet eşyalarıyla dolu olarak tavsif edileni bu mecmu'a, Nâzım Çelebi, İbn. Kemâl, Fehim, Nâbi ve Bâki gibi klasik Türk şiirinin önde gelen şairlerinin şiirlerini içermektedir. Buradan hareketle mecmu'ayı tutan kişinin klasik şiirden hoşlandığını söylemek mümkündür.

2. Şiir Mecmu'ası: Bu mecmu'a / cönk, Hâşimî Kitaplığında 25 numara ile kayıtlıdır. İçerik itibarıyla Türk halk edebiyatının şâhikası olan Kerem ile Aslı hikayesinden bölümleri ihtiva etmekte olan cönkün, temellük kaydından "Ah-

med Efendi'ye ait olduğunu öğrenmekteyiz. Hakkında bilgimiz olmayan cönkün sahibi Ahmet Efendi'nin aynı zamanda cöngün yazıcısı olması da ihtimal dahilindedir.

3. Mecmu'atu Egânî: Türkçe şiirlerden oluşan bir cönk olan bu eser, Hâşimî Kitaplığı yazmaları içerisinde 26 numara ile kayıtlıdır. Temellük kaydından anlaşıldığına göre cönk, Ali b. Hüseyin'e aittir.

Bu cönkün sahibi olan Ali b. Hüseyin, Şerif Hüseyin'in dört oğlundan biri olan Ali olmalıdır. Bildiğimiz kadarıyla Şerif Hüseyin'in itilaf devletleriyle anlaşarak Türklere karşı başlattığı ayaklanmada oğulları Faysal ve Abdullah önemli rol oynamışlardır. I. Dünya savaşından sonra ise, bu iki kardeş itilaf devletleri nezdinde sahip oldukları itibara binaen Ortadoğu'nun yakın dönem tarihinde etkili olmuşlardır. Buna mükabil, Şerifin öteki oğulları Zeyd ve Ali'nin sözü konusu siyasal zemine herhangi bir müdahaleleri bilinmemektedir. Fakat cönkün Ali'ye ait olması durumunda, cönk sahibi olmanın gereği olarak, seçici olabilecek bir nitelikte Türk kültür ve edebiyatına aşına olan bir kişiliğin, içinde yer aldığı kültürel dokuya karşı, İngiliz işbirliğine sıcak bakmasını düşünmek zor olacaktır. Nitekim cönkte, aşkı ön plana çıkartarak dünyanın geçiciliği düşüncesini işleyen Türk tasavvuf şiirinden seçmeler vardır. Bu seçmelerin sahibi, belki de bu nedenle şairin "İnanma dünya kavline ki ahdine vefasızdur" dediği gibi, Şu'ra-yı Devlet ve Meclis-i Mebûsan'da birlik ve beraberlik yemini etmiş olan babası ve iki kardeşi nezdinde etkili olamadığı için "kûşe-i uzlete' çekilmiştir.

Kısaca işaret ettiğimiz bu cönklerden, siyasi arenada temayüz eden Şerif ailesinin bir üyesi olan Ali b. Hüseyin'e ait **Mecmu'atu Egâni**'nin metnini burada vermemiz, Şerif ailesinin Türk kültürü ve edebiyatına olan ilgisine işaret etmek bakımından önemlidir. Bu cönkde Fâzıl, Vâsıf, Gülşeni, Sadrî, Dedeli, Yunus, Emir Sultan, Leylâ Sultan, Hüseyinî Dede, Hâşim Baba, Hatayî, Resmî ve Gevherî'nin şiirleri bulunmaktadır. Şairler nazar-ı dikkate alınırsa, cönkün, divan, halk ve tasavvuf şiirinden müteşekkil olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla cönkün sahibi olan Ali b. Hüseyin'in, Türk şiirinin her üç alanına da ilgi duyduğu açıktır.

Bugün bir çağdaş Arap tarihçisinin yaşadığı ülkenin özgün ve vesikaya dayalı gerçek tarihini yazmak için Osmanlı Arşiv'lerine muracaat etmesinin gerekliliği açıktır. Aynı şekilde yakın dönem Arap coğrafyasına hükmeden iradenin zihinsel durumu ve dönüşümünün tahlilinde, Türk kültürü ve edebiyatının bir şekilde katkı sağlayacağı gözardı edilmemelidir. Öteyandan Türk kültür ve edebiyatının daima edilgen bir evrene sahip olduğu fikri, Balkanlar ve Ortadoğu, hatta İran ve Hint kütüphanelerinde yapılan çalışmalarla restore edilecektir.

ALİ B. HÜSEYİNİN CÖNKÜ: MECMU'ATU EGÂNİ

MÜSEDDES¹⁰

Rahm ider yok bana hiç nâlelerimden gayrı
Hiçbir ağlar bulamam çeşm-i terimden gayrı
Hemdemim yok benim âh u şerârımdan gayrı
Beni yoklar bulunur mu kederimden gayrı
Bir yanar yok benim için ciğerimden gayrı
Bir acır mı bulunur yârelerimden gayrı¹¹

Beni şâd eyle deyü kimlere feryâd ideyim
Kime takrîr-i gumûm-ı dil-i nâşâd ideyim
Dahi kimden taleb-i himmet u imdâd ideyim
Dil-i nâşâdımı bu hâlet ile şâd ideyim
Bir yanar yok benim için ciğerimden gayrı
Bir acır mı bulunur yârelerimden gayrı¹²

Meded ey feyz-i Hudâ derdime bir çâre meded
Ya eğer itmez ise derdime bir pâre meded
Ya kim itsün dil-i mihnet-keş u gam-hâra meded
Âteş-i mihnete yandı dil-i bîmâra meded
Bir yanar yok benim için ciğerimden gayrı
Bir acır mı bulunur yârelerimden gayrı¹³

Ne arar var ne sorar hâl-i dil-i nâşâd
Âlemin şimdi vefâsızlık olup mu'tâd
Kimseye Fâzıl işitdiremedim feryâd
Kaldı dünyâda hemân merhametin bir adı
Bir yanar yok benim için ciğerimden gayrı
Bir acır mı bulunur yârelerimden gayrı¹⁴

MÜSEDDES¹⁵

Kim olur zor ile maksûduna reh-yâb-ı zafer
Gelür elbette zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakk'a takvîd-i umûr et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-ı kabûlüne güher¹⁶
Mihneti kendine zevk etmedür âlemde hüner
Gam u şâdi-i cihân böyle gelür böyle gider¹⁷

Reh-i irfân-ı hakîkatte budur de'b u usûl¹⁸
Matlabı terk iledür menzil-i maksûda vusûl
Ne iliş kâma nola kat'-ı umîd ile melûl¹⁹
Yâr ise başına aklın sözümü eyle kabûl
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdi-i cihân böyle gelür böyle gider

Tut reh-i aşkı iliş menzile bir rehberine uy²⁰
Yola gel rind-i kalender-veş olup pendimi duy
Câme-i fikr-i sivâdan dil-i divâneyi soy
Güft u gü-yı gamem kimdür ki sana gûşına koy
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdi-i cihân böyle gelür böyle gider

Seni vâsıl idemez şehri-i merâma bu gidiş²¹
Meclis-i aşk u mahabbette edeb öğren iliş²²
Ko bu bigâneliği mürşid-i râh ile biliş
Yâr için hâtır-ı ehl-i dile şekvâ değil iş²³
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdî-i cihân böyle gelür böyle gider

Merd olan sohbet-i âlâmı diline dolamaz²⁴
Dil-i ehl-i dile gam anın için yol bulamaz
Dola dünya gam ile hâtır-ı ârif dolamaz
Elemi zevke buluşdurma kadar zevk olamaz
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdî-i cihân böyle gelür böyle gider

Zâhir-i hâle bakup etme dahil bir ferdi
Çekilir çile değil çille-i serd-i merdi
Kendi hâlince olur her kişinin bir derdi
Tükenir mi feleğin mihnet-i germ ü serdi
Mihneti kendine zevk etmedür âlemde hüner
Gam u şâdî-i cihân böyle gelür böyle gider

Bir zamân nefha-i ney nâleme nisbet neydi²⁵
Tâbiş-i mihr-i mahabbetle yağım eridi
Zevki fehmeylememek gamdan o demlerde idi²⁶
Kime gamdan bunâlıp yandım ise bana dedi
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdî-i cihân böyle gelür böyle gider

Dinleme bir birini nâsın abestir fazlı²⁷
Kalmasun jeng-i nedâmetle derûnun paşlı²⁸
Elemi an aslı âlemde emeldir aslı
Vâsifâ zevka bak yok gamın aslı vaslı²⁹
Mihneti kendine zevk itmedür âlemde hüner
Gam u şâdî-i cihân böyle gelür böyle gider

MUHAMMES³⁰

Bu gece gördi gözüm gözleri cevân idici
Nice bin bâş kesici zülfüne çevgân idici
Sana bende olamaz âşık-ı kurbân idici
Yüri kassâb-ı ecel gamzeleri kan idici
Acebâ var mı virüp cânını cânân idici

Aşkın çekdiceği ahd ü emânsız olamaz
Ne vefâsız ne sefâsız ne zamansız olamaz

Senin itdiklerin ey dinsiz imansız olamaz
Yüri kassâb-ı ecel gamzeleri kan idici
Acebâ var mı virüp cânını cânân idici

Seni bu ism u resm-i aşk-ı mahabbetde kodı
Dil-i âşufteleri Gülşenî hayretde kodı
Açılıp çeşm-i siyâh goncamı hasretde kodı
Yüri kassâb-ı ecel gamzeleri kan idici
Acebâ var mı virüp cânını cânân idici

MUHAMMES³¹

Hatır itmiş bana yâr zencir-i zülfün resenün
Niçe hâlim kime arz ideyim âh u esenün
Seherî gonceyi gördüm henüz açmış dehenün
Hele gûş eyle gözüm bülbül-i aşkın suhenun
Güle bekci mi kodun dürr-i meded de dikenün

Gül ile bülbülün arzusını hasretde kodun
Hâr ile gonca-i hikmeti vuslatda kodun³²
Bu garib bülbüle yazık şeb-i zulmetde kodun
Hele gûş eyle gözüm bülbül-i aşkın suhenun
Güle bekci mi kodun dürr-i meded de dikenün

Bana ey yâr senin hüsnin gibi gülşen olamaz³³
Nice dehrin güzeli derdime dermân olamaz
Bu garib Sadrî gibi bülbül-i nâlân olamaz
Hele gûş eyle gözüm bülbül-i aşkın suhenun
Güle bekci mi kodun dürr-i meded de dikenün

DÜSTÜR

Ecel desti irince hep tabibân çaresiz kaldı
Uçup ten kafesinden murg-ı rûhum lânesiz kaldı

Kırıldı şîşe-i ömrüm irişdi kabza-i kudret
Cihândan dâmenüm çekdim serüm-hem-pâresüz
kaldı

Îlâhî zât-ı pâkın hürmetine mağfiret eyle
Meded mecû'â-i âlem meded şîrâzesüz kaldı

BEYT

Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede
Kande kaldı gayrıya imdâd ide

BEYT

Köhne sâ'at gibidür cism-i zaif-i pîrân
Ana dârü-yî müdâvât ile kuvvet gelmez

BEYT

Açdın gözünü gördün özünü
Bildin sözünü buldun izini

GAZEL-İ DEDELİ

Gönül gel gitme yabana satu pâzâr bu dükkanda
Sermâyeden zarar itme bulunur kâr bu dükkanda³⁴

Kimi aldı kimi satdı kimisi vahdete yetdi
Kimi gülüp ferah etdi kimi yanar bu dükkanda

Ezelden ahd-i peymânum Hak'ı bilmekliğe geldüm
Olur irfân ile tahsîl her eşya var bu dükkanda

Dem-â-dem öyle gafletle bilinmez ehl-i aşk zâhid
Açup dil-dide sen seyr it tolu gevher bu dükkanda

Bilindi birliği birden görüldi Musâ'ya Tûr'dan
Bizi de ırâma ordan konan vardır bu dükkanda³⁵

Dereli cümle mevcûdât indimde şimdi hatırda
Kamû noksanı cem' itdüm hemân vardır bu dükkanda

İLÂHÎ-İ YUNUS³⁶

Nice bir uyursun uyanmaz mısın
Göçdi kervân kaldık dağlar başında
Dellâllar çağrışır inanmaz mısın
Göçdi kervân kaldık dağlar başında³⁷

Emir Hâc(ı) göçeli hayli zamandır
Muhammed cümleye dindir imândır
Delilsiz gidilmez yollar yamandır
Göçdi kervân kaldık dağlar başında³⁸

İrilmadı şu dağların dumanı
Çıkar gönlündeki şekki gümanı
Cümlemize yoldaş eyle imânı
Göçdi kervân kaldık dağlar başında³⁹

Bülbül olup dost bağında ötegör
Eyü "amelleri bugün tuta gör
Efendimin kervânına yite gör
Göçdi kervân kaldık dağlar başında⁴⁰

Yûnus bu dünyâya sen niye geldin
Gece gündüz Hakk'ı zikir etsün dilin
Enbiyâya uğramaz ise yolun
Göçdi kervân kaldık dağlar başında⁴¹

İLÂHÎ⁴²

Gerçi âşıklara salâ denüldi
Derdi olan gelsin dermânı buldum⁴³
Âh ile vâh ile cevân iderken
Cânımun içinde cânânı buldum⁴⁴

Âşıklar sâdıklar doğru varurlar
Anda cem' olmuşlar virtüp alurlar
Cümle evliyâlar dîvan dururlar
Hakk'a makbûl olan dîvânı buldum⁴⁵

Açılmış dükkânlar kurulmuş bâzâr
Cânlar mezâd olmuş dellâlda gezer
Oturmuş ümmetin berâtin yazar
Cevâhir-bahş olan dükkânı buldum⁴⁶

Akar gözlerümden yaş yerine kan
Zerrece görünmez gözüme cihân
Deryâlar nûş edüp kanmaz iken cân
Âşıklar kandıran ummânı buldum⁴⁷

Emir Sultan din ne hoş bâzâr imiş
Âşıklar seyr idüp gezerler imiş
Cümlelerin maksûdı ol didâr imiş
Hakk'a karşı duran dîvânı buldum⁴⁸

GAZEL-İ LEYLÂ SULTÂN⁴⁹

İki "âlemde bize reh-nümâ Haydar'dur
Rûz-ı mahşerde mu'in-i zu'afâ Haydar'dur

Nâr-ı "aşk ile ann sinemizi çâk idelüm
Merhamet itse nola şâh-ı bekâ Haydar'dur

Yıl: 12 Sayı: 48

Bu ne devlet ne şerefdür ola damâd-ı Resûl
Rehber-i ehl-i tarîk-ı fukarâ Haydar'dur

Didi hem lahmuke lahmî o Resûlü's-sekaleyn
Beden u câna viren nûr-ı ziyâ Haydar'dur

Râfizidür diselerde ne gerek Leylâ'ya
Yine evrâdı anun subh u mesâ Haydar'dur

NA'T-I LEYLA SULTAN⁵⁰

Bu çeşmim âteş-i "aşkınla yansun yâ Resûlallah
Du-çeşmüm hâb-ı gafletden uyanusun yâ Resûlallah⁵¹

Gidüp boynumda zencirimle ben ol Ravza-i pâke
Görenler hep beni divâne sansun yâ Resûlallah

O rütbe ağlayam çöllerde feryâd eyliyem ben kim
Sirişk-i didem al kana boyansun yâ Resûlallah

Şu kâfir nefsin elinden bu dil-i bi-çâreyi kurtar
Yeter fisk u kabâhatden usansun yâ Resûlallah

Kulun Leylâ'yı mahşer ehline sen eyleme rüsvâ
Günâhından bu dünyâda utansun yâ Resûlallah

MURABBA⁵²

Ey beni "ışkın odına yanduran⁵³
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün
Hem seven hem sevilen hem sevdüren
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün

Yanar ise "ışk ile cân u tenüm
Geçer ise aşk ile dün ü günüm
Hep senündür arada nem var benüm
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün⁵⁴

"Âşıkun kalbine kılsan bir nazar
Mâ-sivâdan anda kalmaz hiç eser
Sana iren cenneti hûri nider
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün

Lutf ile ana disen ey dermend
Niçe oldun "ışkımun kaydına bend

Niçedür "ışkum sana itdüğü fend
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün⁵⁵

Mahs-ı lütfın ile ey Kâdir İlâh
"Âşıkun hâline eyle bir nigâh
Bir gedâdur Nûri kulun ey pâdişâh⁵⁶
"Işk senün "âşık senün ma'sûk senün *

KIT'A-İ HÂŞİM BABA⁵⁷

Râh-ı Hak gâyetle ince imiş
Lîk güçlük Hakk'a irince imiş
İstedigine Hak kolay getirür
Az zamanda muradına yetirür

HAZRETİ ŞAH HATÂYİ⁵⁸

Şâh-ı merdân kullarıyuz kolayına iş degiliz
Kana'at ile yürürüz illâ tokuz aç degiliz

Evliyâ gönlümüz aldı kalbimiz nûr ile doldu
Gözümüz didârı gördi Cennet'e muhtâc degiliz⁵⁹

Evvel biziz âhir biziz hemân leyl ü nehâr biziz
Gül açılmış bahar biziz yaz olduk biz kış degiliz

Bir gönülden kırklara erdik tarikat evinde durduk
Yedilerden haber verdik üçlerdeniz hiç degiliz⁶⁰

Şâh Hatâyî'm göçür göçün dünyâyı terk itmek için
Sızdık eridik Hak için altun olduk tunç degiliz⁶¹

KIT'A⁶²

İnanma dünya kavline ki ahdine vefasızdur
Yalan söyler seni aldar ki fânidür vefasızdur
Eğer zerrin libâs ile seni zerrin itse aldanma
Zira bir ton biçilür kim yeni yokdur yakasızdur

MUHAMMES⁶³

Ne sürem var ne de cân tüketmedi yâre benim⁶⁴
Yetişür ânın için minnetim ağyâre benim
Çekemem tığ u cefâsında ciger yâre benim
Sebeb-i mevtim olur kaşı gözi kara benim
Meğer Allah'tan ola derdime bir çâre benim

Kimi aşk ehli gibi bir kurî mâtem çekemez⁶⁵
 Âşıkın çekdiğini gayrı bir âdem çekemez
 Nice Zâloğlı gibi sâhib-i Rüstem çekemez
 Sebeb-i mevtim olur kaşı gözi kara benim
 Meğer Allah'tan ola derdime bir çâre benim

Yoluna koymuş idim sana fedâ cân u teni
 Kuru sevdâ ile yakdun yakar Allah da seni
 Bu kadar yakma nedir âteş-i hicrâna beni
 Sebeb-i mevtim olur kaşı gözi kara benim
 Meğer Allah'tan ola derdime bir çâre benim

Ne kadar hasm u gadab eyledi bir dânesine⁶⁶
 Merhamet eylemeyüp bu dil-i dîvânesine
 Kolda kalkan sînemi sitemi bigâne sine⁶⁷
 Sebeb-i mevtim olur kaşı gözi kara benim
 Meğer Allah'tan ola derdime bir çâre benim

Resmiyâ eyledi icâd gazeli
 Kimi âşıklara dil-cû ezerler güzeli
 Aşk-ı esrârullah'dur ol zâtî temeli
 Sebeb-i mevtim olur kaşı gözi kara benim
 Meğer Allah'tan ola derdime bir çâre benim⁶⁸

KOŞMA⁶⁹
 Gönül geçmez sende ey kerem kâni
 Ölünce severim seni bilmiş ol
 Cism-i za'îfînden Azrâil cânı
 Alınca severim seni bilmiş ol

Rahmet kapusına tutdum yüzümü⁷⁰
 Hak için söylerim herbir sözümü
 Belki musallâda halk namazımı
 Kılınca severim seni bilmiş ol

Şefî' olsun Resûl hem Ebû Bekir
 Heryanımda tesbîh okuyub zikir⁷¹
 Kabrime süâle Münker'le Nekir
 Gelince severim seni bilmiş ol

Cemâlin görelî oldî aklım çâk
 Ne hûb yaratmış seni yaradan pâk⁷²
 Mezarım içinde gözlerime hâk

Dolunca severim seni bilmiş ol
 Gevheri der ki geşt itdim cihânı
 Kişi sevdiğinden umar vefâyı
 Rûz-ı Kıyâmetde mahşer divânı
 Ölünce severim seni bilmiş ol⁷³

GAZEL⁷⁴
 Bi-hamdillah selâm aldım bugün cânânın ağzından
 Sanursın dökülmüş incü lebi mercânın ağzından

Yürek nârî harâretten yanar şem' gibi her şeb
 Görenler zannider ateş çıkar külhânın ağzından

Deli midir ba'zı ahmaklar diline geleni söyler
 Çıkar mı kem kelâm kâmil olan insânın ağzından

Rakibler yârîmi sormuşlar elimden almak isterler
 Ne mümkündür şikâr almak kedi arslanın ağzından

KIT'A⁷⁵
 Kişi câhil olur ise ne bilsün kim nedür mezheb
 Kemâlî kimden öğrensün eğer görmez ise mekteb
 Gerek zerrîn "abâ-pûş it gerek la'l-i cevâhir hep
 Eşek altun külah giyse anın adı yine merkeb

BEYT
 Eylîk gibi sermâye-i la'l ü gevher olamaz
 Sabretmek gibi düşmâna tîğ u teber olamaz

NOTLAR
¹ Bu çalışmalarından bazıları şunlardır: Mahmud Mes'ud (Koman), "Cönkî, Adana Mıntıkası Maarif Mecmu'ası, 1(3), 15 Nisan 1928, 3-4; Şükrü Elçin, "Cönkler ve Mecmu'alar Üzerine", Türk Yurdu, (278), Kasım 1959; Elçin, "Cönkler ve Mecmu'alar Üzerine", Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1976, 17-18; Elçin, "Cönkler ve Mecmu'alar Üzerine", Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 1981, 8-10; M. Şakir Ülkütaşır, "Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Yeri", Türk Kültürü, 5(60), Ekim 1967, 905-907; Müjgan Cunbur, "Folklor Araştırmalarında Cönklerin Yeri", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, 1974, 61-73; Vehbi Cem Aşkun, "Yazma, Cönk ve Sığır Dili", Sivas Folkloru,

3(33), Ekim, 1975, 3; Murat Uraz, "Cönkler ve Sefineler", Türk Folklor Araştırmaları, 17(337), Ağustos 1977, 8057-8059; Orhan Şaik Gökyay, "Cönkler Üzerine", Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları, İstanbul, 1984, 107-173; Gökyay, "Cönkler Üzerine", Eski Yeni ve Ötesi, I, İst. 1995, 73-147; Saim Sakaoğlu, "Cönkler Arasında", Türk Folkloru, 5(58), Mayıs 1984, 6-8; Sakaoğlu, "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ, 1987, 219-226; A. Berat Alptekin, "Fırat Havzası ve Doğu Anadolu'da Yazılmış Cönkler", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ, 1987, 227-232; Doğan Kaya, "Sivas Kaynaklı Cönklerde Yer Alan Şairler ve Şiirleri", Türklük Bilimi Araştırmaları, 43-70; Burhan Paçacıoğlu, "Bir Cönk İncelemesi", Türklük Bilimi Araştırmaları, II (Sivas, 1996), 187-207;

² Bkz. Mahmud Mes'ud, 3.

³ Gökyay, "Cönkler Üzerine", Eski Yeni ve Ötesi, 73.

⁴ Mahmud Mes'ud, 3.

⁵ Orhan Yavuz, "Türk Edebiyatında Cönkler, Hususiyetleri ve Dili", Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran, 1988, 17.

⁶ A. Berat Alptekin, 227.

⁷ Sakaoğlu, "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", 220.

⁸ Konuyla ilgili bkz. Eyüb Sabri Paşa, Mir'âtü'l-Haremeyn, I-III, İstanbul, 1301; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerrreme Emirleri, Ankara, 1972; Zekeriya Kurşun, "Hâşimiler", DİA, XVI, 412-415.

⁹ Metinde dür u gevher, dürr-i güherle şeklindedir.

¹⁰ Enderunlu Fâzıl'a ait olan bu şiir (Bkz. Divân-ı Fâzıl-ı Enderunî, Bulak, 1258, 17) metinde Gazel-i Fâzıl olarak isimlendirilmiştir. Nazım şekli itibarıyla müseddes-i mütekerrir olan şiir Divân (=D)'da Şarkıyyât bölümünde bulunmaktadır.

¹¹ Benim âh u: dahı âh-ı D.

¹² Dil-i nâşâdımı bu hâlet ile şâd ideyim: Dil-i nâşâdı bu hâletle nice şâd ideyim D.

¹³ Bu bendin ilk dört mısra'ı D'de şu şekildedir:

Meded ey feyz-i Hudâ derdime bir çâre meded
Âteş-i mihnete yandı dil-i bî-çâre meded
Sen eğer itmez isen lutf ile bir pâre meded
Ya kim itsün dil-i mihnetkeş-i gam-hâra meded

¹⁴ Âlemün: herkesün D // Kaldı dünyâda: Dünye-de kaldı M

¹⁵ Enderunlu Vâsıfa ait olan bu şiir Haluk İpekten'in Enderunlu Vâsıf (Ankara, 1989, 92-95) isimli çalışmasında da yayımlanmıştır. Metinde Gazel-i Vâsıf olarak isimlendirilmiş olmakla birlikte nazım şekli itibarıyla bir müseddestir. Burada İpekten(=İ)'in çalışması da esas alınarak mukayeseli metni verilmiştir.

¹⁶ gûş-ı kabûlüne: gûşına mengûş-ı M

¹⁷ şâdi-i cihân: şâdi-i felek İ

¹⁸ de'b. âb M

¹⁹ Kâma nola: kâmile n'ol M

²⁰ Bu bend İ'de bulunmamaktadır.

²¹ şehri-i merâma: şehri-i murâda İ

²² aşk u mahabbet: ehl-i mahabbette M

²³ için: olup M

²⁴ Bu bend İ'de bulunmamaktadır.

²⁵ Nefha-i ney: nağme-i ney İ

²⁶ fehmeylememek: fark eylememek M

²⁷ Dinleme bir birini: Değil mi her birini M

²⁸ Jeng-i nedâmetle: Jeng-i mezelletde M

²⁹ Metinde bu beyit "Vâsıfâ zevka vaktine bak yok gamın ash vaslı" şeklindedir; vezin gereği "vaktine" kelimesi okunmamıştır.

³⁰ Metinde Gazel-i Gülşenî olarak geçen bu şiir, nazım şekli olarak bir muhammes-i mütekerrirdir. Bilindiği gibi Türk şiir tarihi içerisinde en meşhur iki Gülşenî vardır; Sezâyî-i Gülşenî (Şahsever Çelikoğlu, Sezâyî-i Gülşenî Divanı, İstanbul, 1985) ve İbrâhim Gülşenî. Kezâ İbrahim Gülşenî isimiyle de maruf üç şairimiz daha vardır. Bunlardan ilki Halvetiyye'nin Gülşeniyye kolunun kurucusu olan İbrahim Gülşenî (ö.1533) (Bkz. Kasım Kufralı, "Gülşenî", İ.A., IV, 835-836.), ikincisi Gülşenî dervişlerinden Edirne doğumlu İbrahim Gülşenî (ö.1688) ve üçüncüsü de hakkında pek fazla bilgi sahibi olamadığımız İstanbul doğumlu İbrahim Gülşenî'dir. Bir de Fatih döneminde yaşamış ve Makâlât isimli bir manzum pendnâme yazmış olan Saruhanlı Gülşenî vardır. dolayısıyla bu şiirin hangi şairimize ait olduğu tarafımızdan tespit edilememiştir.

³¹ Metinde Gazel-i Sadrî olarak geçen bu şiir bir muhammes-i mütekerrirdir. Tezkirelerde yedi tane sadrî mahlaslı şair bulunmaktadır (Bkz. Haluk İpekten ve diğerleri, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, 1988, 406-407.); bu itibarla şiirin hangi şaire ait olduğu hususu tarafıma-

zıdan tespit edilememiştir.

³² Bu mısra"an vezni bozuktur.

³³ "Senin" kelimesinde vezin bozulmaktadır.

³⁴ "Sermâye" kelimesinde vezin bozulmaktadır.

³⁵ "İrama" kelimesi metinde "ayırma" şeklinde daha kolay bir okuyuşa sahipse de vezin gereği bu şekilde okunmuştur. Bilindiği gibi arkaik bir kelime olan "ıramak", uzaklaşmak, ayrılmak, uzakta kalmak ve uzamak anlamlarına gelmektedir.

³⁶ Bursalı ışık Yunus'a ait olan bu ilâhi için bkz. Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divânı (ışık Yunus), IV, İstanbul, 1997, 225 (=D).

³⁷ Metinde bu son iki mısra" bulunmamaktadır.

³⁸ Bu bend D'de üçüncü bend olarak geçmektedir. Delilsiz: Mürşidsiz M.

³⁹ Bu bend D'de bulunmamaktadır.

⁴⁰ "Amelleri bu gün: "amellerle yükün D // Efedimin kervânına yite gör: Din-i Muhammed katârına yite gör M.

⁴¹ Bu dünyaya sen niye: sen bu dünyâya niçin D.

⁴² Metinde bu şiir "Emir Sultan Hazretleri" başlığı ile eksik olarak verilmektedir. H.Şinâsi Çoruh'un Emir Sultan (İstanbul, 1973, 19) ve H

⁴³ Bu iki mısra" M'de bulunmamaktadır.

⁴⁴ Câmımın içinde. câmım içindeki M

⁴⁵ Bu bend "de şu şekildedir:

Erenler meydana doğru varurlar

Anda cem" oluban virür alurlar

Cümle enbiyâlar dîvân dururlar

Hakk'a mahbûb olan sultânı buldum

⁴⁶ olmuş: olup M

⁴⁷ M'de yok.

⁴⁸ M'de yok.

⁴⁹ Bu şiir, XIX.yy. şairlerinden olan Leylâ Hanım'a aittir. Krş. Divân-ı Leylâ Hanım (nşr.Mehmed Efendi, 1260/1844, Bulak Matbaası, s.8)

⁵⁰ Krş. Divân-ı Leylâ Hanım (=D), 4.

⁵¹ Çeşmim: cismim D

⁵² Bu şiir metinde "Gazel-i Hüseyinî Dede" başlığı ile verilmektedir. Herşeyden önce bu bir gazel değil, bir murabba'-ı mütekerrirdir. Yine bu şiir Hüseyinî Dede'ye ait de değildir. Esasen Hüseyinîdede'nin kim olduğu da malumumuz değildir. Ancak bu şiir ünlü mutasavvıf ve şair Abdülhad Nûrî'ye aittir. Bkz. Hüseyin Akkaya, Abdülhad Nurî ve Divanı, Yayınlanmamış Eser, Sivas, 1998, 253-254. Burada şiir Akkaya (=A)'nın çalışmasındaki metinle karşılaştırılmıştır.

⁵³ "İşkın odına: "ışk âteşine A

⁵⁴ Cân u: cânım A // dün ü: dünüm A

⁵⁵ Bu bend M'de yoktur.

⁵⁶ Gedâdur Nûrî: gedâdur M

* Bu beyit metinde "Bir gedâdur yüz yigirmi sekiz kulun ey pâdîşâh" şeklindedir.

⁵⁷ Hâşim Baba Divân'ının Muzaffer Ozak I-154 numarada bulunan nüshasında bu kıt"a bulunmamaktadır.

⁵⁸ Hatâyî'ye ait olan bu musammat gazel, S.Nüzhet Ergün'ün Hatâyî Divânı Şah İsmâil-i Safevî Hayatı ve Nefesleri (=E) (İstanbul, ?,) isimli çalışmasıyla karşılaştırılmıştır.

⁵⁹ Gözümüz didârı: gözlerimiz didâr E.

⁶⁰ Bir gönülden: Binlerden kırklara E.

⁶¹ Göçür: ben göçer M.

⁶² Şairi tespit edilememiştir.

⁶³ Metinde "Gazel-i Resmî" başlığı ile geçen bu şiir bir muhammes-i mütekerrirdir. Tezkirelerde on ayrı Resmî'den bahsedilmektedir (Bkz. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,280-281). Aynı şekilde Gubârî ve Hızrî'nin şairnâmelerinde de XVIII.yüzyılda yaşamış bir Resmî'den bahsedilmektedir (Bkz.Doğan Kaya, Şairnâmeler, Ankara, 1990, 15,33). Bu şiirin söz konusu şairlerden hangisine ait olduğu tespit edilememiştir.

⁶⁴ Vezni problemlidir.

⁶⁵ "Kimi" kelimesi M'de "Kimseler" şeklindedir; vezin gereği kimse, kimse ki, kimisi ve kim anlamına gelen "Kimi" kelimesi kullanılmıştır.

⁶⁶ "Hasm u gadab" kelimesi metinde "Hasm-ı gadab" şeklinde kullanılmıştır; mana açısından bu şekilde okunmuştur.

⁶⁷ Vezin ve mana itibarıyla bozuktur.

⁶⁸ Bu bendin ilk üç mısra"ı eksiktir.

⁶⁹ Gevherî'ye ait olan (Bkz. Divân, Haz.Şükrü Elçin, Ankara, 1984, 164-165 =D) bu şiir metinde "Gazel-i Gevherî" olarak isimlendirilmiş olmakla birlikte 6 + 5 hece ölçüsünde yazılmış bir koşmadır.

⁷⁰ Rahmet: merhamet M.

⁷¹ Bu mısra" D'de "Melekler yanımda eylesin zikiri" şeklindedir.

⁷² Bu mısra" D'de "Ne de hûb yaratmış seni yezdân-pâkî" şeklindedir.

⁷³ geşt itdim: güşte idersem M // vefâyı: ihsânı D.

⁷⁴ Tâc beyti eksik olduğu için şairi tespit edilememiştir.

⁷⁵ Şairi tespit edilememiştir.